Владимир Милић
Правни факултет
Београд

UDK: 316.384.3
Pregledan naučni rad
Primljen: 31. 08. 1999.

ДРУШТВО НА РАСКРШЋУ - АКТУЕЛНИ ТРЕНУТАК СРБИЈЕ -

У раду се расправља о најважнијим карактеристикама у којем се нашло српско друштво две хиљаде године, као изоловано и кажњено друштво. С једне стране, писац констатује да постоји кристализација стања друштва, а с друге стране, указује на изоштреност опција даљег развоја. Кристализација стања друштва огледа се у деструкцији садржја и облика друштвености или материјалне и духовне супстанције, односно изобличености друштвених установа и правила. Оно што настаје јесте паралелно друштво које је због криминализације и патолошко друштво.

Када се ради о изоштреним опцијама постоје у основи два избора даљег кретања друштва. Једно је даље пропадање и изобличавање друштва. За ту опцију постоје реалне претпоставке у досадасњем понашању међународне заједнице и одсуству снажнијег социјалног покрета. Друга опција је радикална промена која може постати реална под претпоставком промене понашања међународне заједнице и давање пуне подршке стварању широког демократског социјалног покрета и промени свести социјално потиснутих људи који се организују у такав покрет.

Кључне речи: Србија, друштвени покрет, друштвена промена, међународна заједница.

Садашње стање нашег друштва одликују две значајне црте: једна је кристализација вишегодишњих и изразито негативних процеса развоја, а друга је *изоштреност* опција даљих могућих путања које, чини се, представљају право раскршће у његовом кретању. Наведене црте су међусобно повезане тако да судбина путева даљег кретања одлучујуће зависи од процеса који су као рак рана захватили целокупно друштвено ткиво, као што развође опција наглашено опредељује рељефну негативну слику социјалних процеса који су се дешавали у нас. Истовремено, наведена кристализација разорних социјалних процеса и изоштреност различитих могућности даљег кретања друштва резултат су *узајамног дејства*, како унутрашњих, тако и спољних чинилаца, односно политике која је вођена у друштву у последњих десетак година, као и политике коју је имала међународна заједница према нашем друштву. Тиме се хоће рећи да је неспорно да је управљање од стране постојећег режима битно допринело негативним исходима али да је, такође, утицај међународне политике био значајан за обликовање њихове такве природе, као што је, с друге стране, стварање раскршћа даљег друштвеног путовања не само формирано унутрашњом већ и спољашњом политиком и да у највећој

мери и зависи од тог узајамног деловања. Ово је потребно, не само ради истине о утицајима који су створили садашње стање и нагласили могућност даљих опција већ и чињенице да ниједну страну утицајних чинилаца не ваља “амнестирати” од онога због чега су оне заслужне за указани друштвени исход!

Кристализација негативних социјалних процеса десила се у задњих десетак година и поклапа се с *двоструком променом* која је уследила на овим просторима: променом која је означила долазак нових управљача у друштву и променом односа међународне заједнице према нама. Унутар југословенског друштва подкрај осамдесетих година дошло је до заоштравања међурепубличких као међудржавних односа који су били политичке и економске природе. Централни положај Србије и њен нерешен статус с покрајинама довео је до преврата унутар водеће партије и нових управљача који су били за брзо и радикално исправљање поменутог положаја. Свака промена поменутог положаја доводила је до међурепубличких сукоба. У позадини политике стајало је владање економском моћи, односно промена у политици угрожавала је прераспodelу новца и роба на основу које се темељила државна самосталност република. Управљачка промена у Србији, као и промена њеног положаја у Југославији, је била праћена општим подозрењем и супростављањем. Ситуација није била експлозивна, али је свакако била напета. На праву експлозију утицала је друга важна промена у светској заједници. Реални социјализам или комунизам је пропао, а на светској сцени је остао један друштвени систем без алтернативе. Све земље бившег реалног социјализма принуђене су на процес транзиције и прихватање јединог светског система. Транзиција је у вишенационалним друштвима као што је наше подразумевала не само неведени пут већ и реорганизацију државне заједнице и простора. Међународна заједница је као олакшање процеса транзиције, односно усвајања светског друштвеног система благонаклоно гледала на реорганизацију Југославије и то кроз сепарацију. Дакле, међународна заједница, која је до тада била гарант целовитости Југославије, променила је став према тој целовитости услед промене светке целине.

Обе промене условиле су низ негативних процеса који је дошао кроз рат, разарања, санкције и изолацију Србије. Међутим, сви они су добили свој двострук и препознатљив израз кроз: прво, *деструкцију* и друго, кроз *изобличавање друштва*.

Деструкција је уништавање или поништавање свега онога што је до тада било остварено, постигнуто, односно изграђено. Такво уништење има два основна вида. У једном виду јесте поништавање *садржаја* достигнутог развоја друштва, а у другом виду његове *форме*.

Неспорно је да је, у протеклој деценији, уништена супстанца коју су стварале генерације на овим просторима. Најприметније је то у материјалном смислу јер је уништена *економска база* друштва. По свим показатељима материјалне про изводње враћени смо на непосредно послератни ниво. Опсти

израз тога суноврата јесте *национални доходак* који је на нивоу педесетих година. Међутим, то и није најгоре у целој ситуацији, већ чињеница да смо и даље заробљени у санкцијама које гарантују даље материјално пропадање.

Још тежа ситуација је у погледу *технолошке супстанце*. Рат, разарања и санкције утицали су да се уништи технолошки ново друштво. Већ осамдесетих година се назирало да технолошки заостајемо за развијеним светом, због економске кризе, с једне стране, и политичких несугласица, с друге. Десетогодишња изолација од света је учинила нашу технологију “средњевековном”. Уместо обнове дошло је до потпуне застарелости средстава рада.

Наравно да се то све морало одразити на тзв. *кадровски проблем*. Опште осиромашење и безнадежност ситуације утицали су на смањење стручњачке супстанце. Један део стручњака је отишао у превремену пензију, или је нестао у вихору рата и расељен. Други део стручњака, нарочито младих, отишао је из земље и налази се у “расејању”, трбухом за крухом и за безбедношћу.

У *организационо-управљачком* смислу, такође је дошло до назадовања. Застарела и неадекватна организација управљања, како микро, тако и макро процесима, кроз тзв. командну економију и државну својину, штабски партијски начин субординације још више су допринели општем супстанцијалном пропадању. Свет око нас се променио, а ми смо остали исти. Наше управљачке елите су се показале као неспособне да успоставе комуникацију с промењеним светом и уведу модерну организацију друштва и начин вођења друштвене целине.

Поред поништавања садржине, навели смо и нестајање форми друштвености. Када кажемо нестајање форми, мислим, пре свега, на *институције официјелног друштва*, односно на *правила* која леже у његовој основи. Дуготрајна изолација и рат свакако су плодно тле за уништавање официјелног друштва. Али, поред овог, у неку руку објективног момента, постоји и субјективни моменат који је и важнији за поменућу појаву. Ако политичкој елити можемо замерити да је била неспособна у погледу коришћења и унапређења супстанције друштва у разним видовима, онда, кад се ради о формама друштвености, ваља истаћи да је реч о немери деструкције. Ради очувања сопствене власти, управљачка елита је уништила установе и правила званичног друштва. Уместо њих увела је установе и правила која су била у служби очувања власти. Тако, на пример, на званичном тржишту се осећао недостатак низа роба и добара. Али, на црном тржишту је било свега, односно на оном на којем се није плаћао порез. Или, други пример. У банкама као званичним финансијским установама није било девиза, али је зато на улици било у свим видовима и количинама. Наравно, по вишим ценама. Те више цене су биле важне да би се обезбедиле плате које више нису зависиле од рада већ од продаје девиза, као и да би стигао екстра профит које је ишао у џепове разних моћника. Још карактеристицији је трећи пример. Лечење у здравству је било институционално бесплатно. Али, за операције и лечење уопште, пацијент је морао да купује целу опрему и лекове.

Политичка елита је увела друкчије установе и правила друштвеног живота. Она је увела оно што се може назвати *паралелним* друштвом. Официјелно друштво је било испражњено од сваког смисла и постојало је као декор, а људи су функционисали у паралелном свету. Та хипокризија се могла одражавати јер је владао егзистенцијални страх створен специфичном комбинацијом рата, санкција, животне угрожености и преживљавања. Тај принудни консензус страха који је успостављен између управљача и поданика био је усмерен на очување начина владавине који је оригинално замислила управљачка елита. Паралелно друштво је још више потцртало општу деструкцију друштва и удаљило наше друштво од цивилизацијских токова.

Друга страна деструкције јесте изобличавање друштвености. Оно се састоји у *изобличењу* које је у неку руку садржано већ у у стварању паралелног друштва, односно нестајању установа и правила званичног друштва. Изобличавање друштвености означава и извитопереност, унакаженост друштвених облика живота. Није реч само о стварању *паралелног друштва* већ и о његовој наказној форми која значи друштвену карикатуру. Ова наказност има своје двоструко лице. У једном, она се јавља као одсуство сваке *контроле управљача* од стране оних којима се управља. У другом свом лицу изобличеност друштвености се показује као *патолошки, криминализован* однос између друштвених актера.

Иако је једнопартијског уведен вишепартијски систем, он је остао мртво слово на папиру. Заклањајући се иза рата, опште угрожености од стране светских моћника, изолације земље, итд, елита је наставила да води земљу на стари начин као да је у питању једнопартијски систем. Очито је била жеља да се по сваку цену настави једнопартијско владање. Међутим, важнија ознака ове појаве је била да иако је уведен систем партијског избора владајућа елита је остајала изван сваке *контроле*. Она је могла да неконтролисано влада неограничена, како од стране бирача, тако и других партија, те чак и закона. Доношење многих закона, који ограничавају улогу јавности или је свде на пуко представљање, пример је одсуства јавности и контроле. Закони о јавним гласилима и о Универзитету управо су имали улогу не само да застраше јавност већ и да ослободе управљаче сваке *одговорне контроле*.

Између различитих друштвених актера успостављена су *правила патолошког понашања или криминализовани односи*. Од врха друштва је уведен пропис да све што није допуштено је корисно ако помаже опстанку система и чак личне власти. Од очите крађе личних доходака, који су сведени на “амалске” плате, до бављења сивом економијом, банковном крађом туђих пара (стара девизна штедња, Дафина и Језда, итд), крађе пензионог фонда, те коначно крађе гласова на изборима, исти је пут којим се понашала политичка елита управљача. Свет рада у својим различитим облицима био је принуђен да ћути и бави се својом егзистенцијом. У другом случају репресија се протезала све до физичке ликвидације. Односи између друштвених актера су били полујавни-полутајни. Управо наведени криминализовани односи дају пара-

лелном друштву посебни лик у изобличавању. Оно не само што је паралелно већ је и *полујавно-полутајно друштво*. У њему постоје многе тајне организације које се баве оним што би иначе требало да буде посао установа јавног друштва. Коначно, такав лик означава дубоку патологију друштва.

Садашње стање нашег друштва јесте рељефна слика на основу које су јасно изоштрене опције даљег кретања друштва. У начелу, две су такве опције: једна је *даље пропадање и друштвено изобличавање* којем се не види крај. Све то, ваља напоменути, има и још једну додатну карактеристику која се огледа у *радикализацији* деструкције и патологизацији друштвеног ткива. Наиме, није исти степен пропадања и патологија на самом почетку друштвеног суноврата, када је постојао одређени материјални и друштвени ниво изграђености друштва, и данас када је већ све разорено. Такође нису исте материјалне и људске последице. Данас су оне важније и осетљивије по друштвени опстанак. Та опција је сасвим реална, јер јој у сусрет "иду" важне појаве која се догађају у међународној заједници и у самој "утrobi" друштва.

Међународна заједница није имала исти и константан однос према драми нашег друштва. Чак се може рећи да је било обрнуто. Она је, како се то често наводи, имала *дупле стандарде*, односно понашала се у складу са својим прагматичним интересима. А највећи њен интерес је био реорганизација простора и увођење транзиције а не разумевање и подржавање разрешења драме. Стога, она није потстицала демократске снаге, нити је нудила широку основу деловања демократских актера. У прилог томе говори и чињеница да се она споразумевала с владајућим елитама и коначно њеним вођом и то споразумевање проглашавала "доласком мира на просторе Југославије". У сваком случају међународна заједница је својим понашањем мало помогла стварању снажнијег демократског социјалног покрета који би променио постојеће стање.

У самом друштву, због описаног стања деструкције и изобличености, односно онемогућавања озбиљнијег повезивања између људи, што је режим настојао да спречи свим силама, завладала је општа апатија. Дугогодишње пропадање родило је *свест трпљења*, подношења репресије и понижења. Људи су не само претворени у публику, масу посматрача своје судбине, већ и самоубеђени да је промена немогућа. Својим притисцима те коначно бомбардовањем не режима већ земље, то је "потпомагала" и међународна заједница. Колико је била развијена таква свест показује и одлазак младих с објашњењем да повратак није могућ јер овде не може ниста да се мења. Свест трпљења временом се претварала у *распопућену свест* која је, на једној страни, осуђивала промене, као сто их је, на другој страни, призивала. Али, очигледно је било је одсуство сваке организоване форме која би могла да нешто промени. Режим није могао ниста да понуди као битно ново сем апологије постојећег, али "гладни" нису могли да ништа мењају. Политичка опозиција у виду партија је била слабашна а учавало се *одсуство* јединственог и организованог социјалног покрета.

Све што је речено, односно описано, чини изоштреном другу опцију која се огледа у *радикалном преокрету* досадашњег стања и стварању нормалних услова развоја друштва, спречавању деструкције и друштвеног изобличавања. Тај преокрет, односно опција је исто тако реална али теже остварљива. За њу је потребно и стварање онога што тренутно није изражено у нашем друштву. С једне стране, недостаје озбиљан притисак међународне заједнице и то у двоструком виду. У једном, он је изражен према режиму, који је изолован, застрашен могућим суђењима за ратне злочине и геноцид. Али, у другом виду, као помоћ самом народу, није довољно изражен. Насупрот томе, уместо режима трпи народ, коме је све теже. Међународна заједница би морала да покаже које су шансе народа за бољим животом уколико се промени постојеће друштвено стање. Она би требало да укине изолованост, не резима од света већ народа од себе. У том смислу, она би требало да охрабри конституисање ширег социјалног демократског покрета који једини може да доведе до промена.

Ипак одлучуја снага промена која данас не постоји а ваља је створити јесте шири социјални покрет ”гладних” и ”депривираних”, насупрот уском кругу повлашћених и моћних. Задржавање постојећег стања није у снази владалаца већ у слабости поданика. Неповезаност и одсуство јасне свести шта ваља чинити највећи је проблем који чека своје решење. Стварање широког социјалног покрета битан је услов сваке промене, јер се показало да постојећи политички покрети и њихове организације нису довољне за опцију радикалних промена.¹ Када се и изврши промена, под дејством створеног ширег социјалног покрета, неће се отворити ведрје перспективе и с тим се мора озбиљно рачунати. Разлози се налазе управо у стању деструкције и изобличености друштва, што није могуће лако отклонити. Такође, разлози леже и у међународном окружењу које, и ако се десе промене, није никаква солидаристичка већ интересна заједница и која не мора имати више разумевања за наше него за своје проблеме.

¹ Када се одвијао састанак Социолошког друштва Србије, на којем су изречене ове тврдње о потреби ширег социјалног покрета, који би био снага радикалних промена друштва, није се могла предвидети улога свенародног покрета ”Отпор” у будућим догађајима, али баш та улога показује исправност поставки о значају широког социјалног покрета.

Vladimir Milić
Faculty of Law
Belgrade

S u m m a r y

**SOCIETY AT THE CROSSROADS
– RECENT MOMENT OF SERBIA –**

The Author is discussing about two opposite characteristics of serbian society in the year 2000 as isolated and sanctioned society. At one side there is crystalizing societal state and on the other sharpening of the options of further development. The crystalization of societal state has the direction of destruction of the material and spiritual substance of society and deformation of social institutions and norms. What is coming from this processes is the parallel society which has pathological features.

The sharpening of option of future development has a consequence in two opposite directions. The first one is the process of deformation and devolution of the society. This option can be realized under the assumption of continuation in the behaviour of international community toward Serbia as well as failure to come of the strong social movement. The second option is radical change. This is possible under the changing behaviour of international community as well as of mobilization of repressed people toward democratic social movement.

Key words: Serbia, social movement, social change, international community.